

PASIKALBĖJIMAS SU A. J. GREIMU APIE SEMANTIKA, STRUKTŪRALIZMĄ IR SEMIOTIKĄ

Ž. MIKŠYS

Jūs esate žinomas mūsų visuomenei kaip žurnalistas, nagrinėjęs įvairius mūsų kultūrinio gyvenimo aspektus. Pasakiniuoju laiku girdime apie Jus kaip apie mokslininką, „Struktūrinės semantikos“ autorių. Gal galėtumėte trumpai apibūdinti šio veikalo pagrindinę tematiką?

Struktūrinė semantika turėjo, kaip antrąjį pavadinimą, „Metodo ieškojimas“. Iš to jau matyti, kad tai mokslo sritis, kurią norima nukariauti, kuri pati savaime nėra aiški. Yra priimta sakyti, kad mokslinę discipliną charakterizuoja ne jos objektas, bet jos metodas. Už tai ir mano užduotis buvo surasti kelius ir metodus, kurių pagalba būtų galima suprasti pasaulio, jo daiktų, žmonių reikšmę. Semantika, kaip žinote, yra reikšmių mokslas, o reikšmė, ar tai būtų žodžių, ar daiktų reikšmė, visados slepiasi po forma, kuri tą reikšmę išsako. Iš čia ir sunkumas surasti priemones tai reikšmei, kuri pagal definiciją yra paslėpta, aprašyti. O to neįprasto ir nepagaunamo objekto, reikšmės, nustatymas ir aprašymas, buvo knygoje mano pasistatytas tikslas.

Semantika yra šiuo metu gana plačiai ir įvairiai vartojamas žodis, bet, kiek žinau, semantika juk yra kalbotyros šaka?

Taip, iš tikrųjų, semantika iki šiol buvo lyg kalbotyros pati prasčiausioji, nuskriaustoji tarnaitė. Kalbotyroje pirmiausia susiformavo fonetika, paskui gramatika ir tik pačioje XIX a. pabaigoje atsirado žodis „semantika“ (M. Bréal, pirmosios *Semantikos* autorius). Per 70 metų nuo to veikalo pasirodymo jokio kito rimto veikalo nebuvo, nebuvo šioje srityje ir pažangos. — Paskutinė revoliucija kalbotyros srity įvyko paskutinėj tarpukarėj. Ši revoliucija Europoje ir ypač Amerikoje (čia susikūrė Bloomfieldo mokykla) pasižymėjo tam tikru formalistiniu priėjimu prie pačios kalbos, visiškai išskiriant kalbos elementų, žodžių, sakinių ir t. t., reikšmę. Į kalbą buvo žiūrima kaip į tam tikrą kodą: kalbantysis įkoduodavo tam tikrą norimą išreikšti turinį, o klausantysis šio kodo pagalba dekodavo gautą „telegramą“. Kalbotyra šitame kontekste buvo tik įvairių formalinių kodų aprašymo mokslas.

Naujas posūkis kalbotyroje įvyko prieš 2-3 metus, kai Europoje, o iš dalies ir Amerikoje, kalbininkų tarpe iškilo naivus klausimas: nejaugi kalba yra tiktai beprasmis kodas, nejaugi ji nieko neišreiškia? Taip, nežiūrint tradicinių kalbininkų rezistencijos, atsparos, iškilo reikalas pradėti teigti, kad kalba visų pirma yra reikšmių sistema. Nuo čia ir prasidėjo semantinių studijų atgimimas.

Jūsų knygos pavadinime šalia žodžio „semantika“ yra būdvardis „struktūrinė“. Kaip reikia suprasti šį būdvardį?

Iš šito būdvardžio buvo padarytas daiktavardis, kuris struktūralizmo vardu atžymi tam tikrą šio meto mokslinio pažinimo teoriją. Bet čia reikėtų padaryti pastabą: Amerikoje struktūralizmu vadinama toji formalinė kalbotyra, prieš kurią semantika ir ėmėsi kovoti, tuo tarpu Prancūzijoje struktūralizmu vadinama bendrai pažinimo teorija, kuri pagrindžia ne tik kalbotyrą, ne tik žmogaus mokslus bendrai paėmus, bet ir gamtos mokslus, iš viso mokslą kaip tokį. Struktūralizmas yra mokslinė pažiūra, pagal kurią mokslo objektu nėra daiktai, o santykiai tarp daiktų. O santykis ma-

žiausiai bent tarp dviejų daiktų ir vadinasi struktūra. Šia prasme ir reikšmė, kuri slepiasi už žodžių, neturi būti supras-ta kaip suorganizuota sąvoka ar idėja: ji gimsta iš atpažini-mo skirtumų pačioje formoje. Reikšmė neturi jokios dvasi-nės objektyvios egzistencijos, ji yra tikrai negatyvių aptari-mų, išskyrų rezultatas. Tai mes, tiesą pasakius, žinojome jau iš Ferdinand de Saussure, moderniosios kalbotyros tė-vo, pagal kurį pavieniai žodžiai neturi jokios prasmės. Visas sunkumas buvo pritaikinti šitokį išaiškinimą konkrečiai teks-tų ir kalbos analizei.

Teko girdėti, kad Jūsų knyga susilaukė didelio pa-sisekimo ir greit pasirodys anglų, vokiečių, italų ir ispanų kalbomis. — Kaip būtų galima paaiškinti tokį pasisekimą?

Mokslinio veikalo pasisekimas, bendrai paėmus, žy-giuoja pamažu. Ypač, jei tiesa, kurią nori išsakyti, yra pai-ni ir komplikuota, jei problemos, kurios kyla, yra tikrai problemos, o ne atsakymai. Užtat ir pasisekimą, reikia, man rodos, imti labai apdairiai, neįžiūrėti jame jokio savo ypa-tingo nuopelno. Mano manymu, ši knyga pasirodė tinkamu momentu ir užpildė vienoje mokslinėje srityje susidariusias tuštumas. Nėra abejonės, kad jei aš nebūčiau tos knygos išspausdinęs, už poros ar trejetos metų būtų pasirodę to-kios pat vertės ar geresni veikalai. Mokslas nėra individua-linė, o kolektyvinė kūryba.

Prieš kelis mėnesius italų kalba pasirodė dar viena Jūsų knyga — „Modelli semiologici“. Kas yra semiotika — ar, kaip italai vadina, semiologija — ir koks jos ryšys su se-mantika?

Ši Italijoje pasirodžiusi knyga yra ne kas kita kaip mano paskutinių dviejų metų būvyje parašytų straipsnių rin-kinys. Reikia pastebėti, kad neišvengiamai susidaro atstumas tarp parašytos ir išaiškintos minties ir mokslininko mintiji-mo proceso. Jeigu mano *Semantika* buvo penkiolikos pasku-tiniųjų metų apmąstymo rezultatas, tai tuo metu, kai aš šią

knygą rašiau, mano susidomėjimo centras jau buvo kitur. Teisingiau pasakius, to dėmesio objektas jau buvo nusidriekęs į priešakį. Skirtumas tarp semantikos ir semiotikos būtų galima apibūdinti šitaip. Semantikos problema yra visų pirma vadinamųjų natūraliųjų, kasdieninių kalbų reikšmės problema. Šalia fonetikos studijų reikėjo pabrėžti būtinybę studijuoti ne tik garsus, kurių pagalba galima išreikšti reikšmę, bet ir pačią reikšmę, kuri yra antroji to paties lakšto pusė. Nėra jokios abejonės, kad kalba yra nepaprastos reikšmės faktorius tiek individualybės, tiek ir visuomenės susidaryme. Mes žinome apie žmogaus asmenį, jo asmenybę, kiek jis ją manifestuoja, o savo vidų jis daugiausia manifestuoja kalbos pagalba. Tą patį galima pasakyti ir apie visuomenę, kur kultūros sąvoka daugiau ar mažiau sutampa su kalbos sąvoka. Tačiau kokia reikšminga bebūtų kalba, ji neišsemia nei visos kultūros, nei visos asmenybės. Reikšmė gali manifestuotis ne tik kalbos, bet ir kitų išraiškų pagalba: žmogus ne tik kalba, bet jis ir juda, gestikuliuoja, dirba, dainuoja, paišo, ir tuo būdu save išreiškia. Nėra tad pagrindo laikyti, kad kalba būtų vienintelė išraiškos sistema. Šalia jos yra ir kitokių vaizdais, judesiais, garsais, kvapais išreiškiamų, manifestuojamų reikšmės sistemų. Užtat ir atsiranda būtinybė išplėsti kalbotyros teoriją ir pritaikinti jos metodus bet kokiems reikšmės pasirodymo būdams, visai nepriklausomai nuo to, kokiomis priemonėmis ta reikšmė manifestuojasi. Šitas kalbotyros išplėtimas ir yra semiotika.

Koks yra semiotikos santykis su struktūralizmu?

Struktūralizmas yra tam tikras mokslinis požiūvis, pagal kurį, kaip jau sakiau, nėra daiktų, nėra esencijų, o yra tik santykiai tarp atskirų terminų. Už tai mokslininkas — atomistas jau savaime yra struktūralistas, nors jis ir nejaučia pareigos tai deklaruoti. Atomas pagal jį tėra tik santykių tarp judrių mažiųjų kūnelių tinklas, o tie kūneliai, savo ruožtu, vėl gi nėra materija, o tikrai naujos santykių sistemos. Bet atomistas, šitaip supratęs ir aprašęs atomo buvimo būdą,

neklusia savęs, ką atomas reiškia. Jo aprašymas neiškelia reikšmės problemų, tai yra konstatavimas to, kas yra. Tai yra pagrindinis priėjimas prie gamtos mokslų.

Visai kitaip yra žmogaus mokslų srityje. Ten struktūra, kurias galima aprašyti, norint išaiškinti ar tai žmogaus, ar tai visuomenės buvimo būdą, ne tik egzistuoja, bet ir reiškia. Užtat ir semiotika savo apimtimi yra siauresnė negu struktūralizmas, nes ji domisi tiktai tokiomis struktūromis, kurios, pagal mūsų žargoną, gali būti interpretuojamos, kitaip sakant, gali turėti reikšmę. Todėl semiotinės struktūros yra skirtingos nuo formalinių struktūrų ta prasme, kad jos yra dvigubos: jos yra dviejų struktūrų — iš vienos pusės išraiškos (garsai, linijos, spalvos) struktūros ir iš kitos pusės turinio (reikšmės) struktūros — superpozicija. Santykį tarp išraiškos struktūros ir turinio struktūros mes vadiname semiotiniu santykiu arba *semiosis*. O tokio tipo semiotinės struktūros be to dar vadinamos kalbomis. Mat, mūsų kasdieninė kalba yra charakteringiausias tokios semiotinės struktūros pavyzdys. Bet pagal šitą aptarimą ir šachmatai, ir tapyba yra kalbos. Todėl semiotika yra ne tik kasdieninės, bet ir visų kalbų tyrinėjimo mokslas.

Šitame pasikalbėjime kelis kartus teko išgirsti „žmogaus mokslus“. Ką Jūs vadinatė žmogaus mokslais?

Tai yra pagerintas vertimas to, ką mes buvome įpratę lietuviškai vadinti „humanitariniais mokslais“. Tačiau nė vienas iš tų dviejų žodžių, o ypač jų kombinacija, nėra priimtini. Pirmiausia, pagal tradicijas buvę humanitariniai mokslai, kaip literatūra ar istorija, nėra mokslai, bet tai tik sritys, tam tikros tuščios vietos, kuriose galėtų susidaryti mokslinės disciplinos. Vadinamasis literatūros mokslas iki šiol nėra niekas kitas kaip antros rūšies literatūra, kuriama ar daroma pasirenkant pretekstu literatūros veikalus. Iš kitos pusės, yra labai sunku atskirti istoriją nuo istorijų, kurios apie ją pasakojamos. Užtat semiotikos pagrindinis rūpestis ir yra paruošti metodologiją, kuri įgalintų šių mokslo šakų

įsikūrimą. Pats žodis „humanistinis“ irgi yra dviprasmiškas. Jis, tiesa, daro aliuziją į žmogų, bet kartu ir į humanizmą, kuris yra labai specifinis Vakarų Europos klasikinių laikų visuomenės ir galvosenos produktas. Mokslas, kaip žinome, yra universalus arba jo nėra. Todėl jis ir negali priimti siauro europeo-centriško žvilgsnio į žmoniją, labai įvairią ir turtingą savo kultūrose.

Ar Jūsų rodomas dėmesys žmogaus mokslams negalėtų atrodyti paradoksali priešingybė technikos amžiuje arba gamtos apvaldymo epochoje, kurioje mes dabar gyvename?

Paradoksas iš tiesų egzistuoja. Visas klausimas tik kaip jį išaiškinti. Per paskutinius tris amžius žmonija rūpinosi beveik išimtinai gamtos mokslų pažanga ir jų pritaikymo technologija. Tuo tarpu žmogaus ir visuomenės problemos buvo paliktos nuošaliai, kaip priklausančios moralei arba ideologinei sričiai. Tiek moralė, tiek ideologija yra gerų norų formulavimas, o ne realybių konstatavimas. Užtat ir XX a. viduryje mes atsidūrėme tokioje padėtyje, kad žmogus, komanduojujas elektroninei mašinai, yra kartu ir galingas, ir bejėgis. Jis stiprus savo valdomos mašinos pažinimu, bet lieka nesubrendusiu vaiku, kai reikalas eina apie savo paties pažinimą. Ši disproporcija, nelygybė tarp žmogaus ir gamtos pažinimo laipsnių, sudaro, savaime aišku, milžinišką pavojų pačiai žmonijos egzistencijai. Užtat man atrodo, kad žmogaus mokslų sukūrimas yra ne tik XX amžiaus misija, bet ir visos žmonijos likimą determinuojanti būtinybė.